स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

सामाजिक शास्त्रे विद्याशाखे अंतर्गत राज्यशास्त्र विषयाच्या पीएच.डी.पदवीसाठी सादर करावयाच्या शोध प्रबंधाचा आराखडा

✦ संशोधनÖ“ÖÖ ×¾ÖÂÖµÖ ✦

“2014 लोकसभा निवडणूक : एक अभ्यास (×¾Ö¿ÖÂÖ ÃÖ¤ü³Ö नांदेड-लातूर लोकसभा ´ÖŸÖ¤üÖ¸üÃÖ‹Ö 2014 “µÖÖ निवडणुकीचा तुलनात्मक अभ्यास)”

✦ संशोधक विद्यार्थी ✦

श्री सोनकांबळे मारोती भारत

एम.ए.नेट

मु.दरेगाव पो.वळग ता.देगलूर जि.नांदेड.

✦ संशोधन मार्गदर्शक ✦

प्रा.डॉ.लक्षटे †Ö¸ü.²ÖÖ.

संशोधन मार्गदर्शक आणि विभाग प्रमुख

पदवी व पदव्युत्तर राज्यशास्त्र विभाग

देगलूर महाविद्यालय, देगलूर

ता.देगलूर जि.नांदेड.

✦ संशोधन केंद्र ✦

राज्यशास्त्र विभाग

देगलूर महाविद्यालय देगलूर

ता.देगलूर जि.नांदेड.

ऑगस्ट-2017

“2014 लोकसभा निवडणुक : एक अभ्यास

(×¾Ö¿ÖÂÖ ÃÖ¤ü³Ö नांदेड-»ÖÖêÛÖ¸ü लोकसभा ´ÖßÖ¤üÖ¸ü ÃÖÓ‘Ö २०१४ च्या निवडणुकीचा तुलनात्मक †³µÖÖÃÖ)”

प्रस्तावना (Introduction) :-

भयमुक्त निपक्षपाती व न्याय वातावरणात निवडणुकांचे संचलन होणे ही लोकशाहीची पूर्वअट आहे. सार्वजनिक निवडणुका काटेकोरपणे आणि कार्यक्षमतेने पार पाडल्या नाहीत तर नुसत्या सार्वजनिक यंत्रणाच्‍ी कुचकामी ठरत नाहीत तर संपूर्ण लोकशाही बऱ्याच संकटात सापडते असे पोलॉक नामक राज्यशास¡Ö–ा म्हणतो, त्यावरुन लोकशाहीसाठी निवडणुकांचे असलेले महत्व स्पष्ट होते. नागरिकांमध्ये सार्वजनिक जीवन व्µÖÆÖ¸üÖ¸üÖ सहभागी होण्याची भावना आणि राज्य व्यवस्थेबद्दलची आत्मीयता निर्माण करण्याचे सवाÖÔŸÖ ´ÖÆüŸ¾ÖÖ“Ö ´ÖÖ¬µÖ´Ö निवडणुका हे असते. निवडणुकामधून लोकांनी दिलेला कौल सरकारला अधिमान्यता मिळवून देतो. तÃÖê“Ö शांततामय मार्गाने सत्तांतर घडवून आणतो त्यामुळे प्रभावी निवडणूक यंत्रणा ही प्रतिनिधीक शासनाची आधारशिला असते. ही व्यवस्था प्रत्यक्षात किती कार्यक्षपमणे निःपक्षपातीपणे व निर्भयपणे काम करते या¾Ö¸ü“Ö देशाच्या लोकशाहीचे भवितव्य अवलंबून †ÃÖŸÖê.

१५ ऑगस्ट १९४७ पासून ते आजपर्यंत भारतात लोकशाही शासनव्यवस्था दिवसेंदिवस अधिक प्रगल्भ होत आहे. या लोकशाहीला अधिक प्रगल्भ व विकसित करण्यात अनेक राजकीय नेते, राजकीय पक्ष ¾Ö लोकशाहीभिमुख घटनांनी आपले योगदान दिले. लोकशाही हा भारतीयांचा श्वास व प्राण आहे. ती भारतीयांची शासन व्यवस्था व जीवनप्रणाली आहे. भारतीय लोकशाही शासनव्यवस्थेला समृध्द करण्यात निवडणुक यंत्रणा हा महत्वाचा भाग आहे. विशेषतः १९५२ च्या पहिल्या सार्वत्रिक लोकसभा निवडणुकापासून २०१४ च्या १६ व्या लोकसभा निवडणुकीतून कधी एक पक्षीय मजबुत शासन ŸÖ¸ü कधी अनेक राजकीय पक्षाचे आघाडी शासन या ¤ü¿ÖÖŸÖ मतदारांनी निवडुन दिले.

विशेषतः जागतिकीकरणाचा अंगीकार केल्यापासून ते २०१४ पर्यंत भारतात आघाडी शासनच केंद्रीय स्तरावर आले. परंतू २०१४ च्या १६ व्या लोकसभा निवडणुकीत भारतीय मतदारांनी उत्स्फुर्त सहभाग नोंदवून ³ÖÖ¸üŸÖß य जनता पक्षाकडे एकहाती सत्ता दिली. २०१४ ची लोकसभा निवडणुक अनेक अर्थाने लक्षणीय व महत्वपूर्ण ठरली. ही निवडणुक बऱ्याच वर्षानंतरची व्यक्तिकेंद्री निवडणुक ठरली. उजव्या विचारसरणी»ÖÖ ÃÖ¢Ö“Öß ÃÖÖ¡Öê ¤üणारी ठरली. काँग्रेस आणि त्याच्या मित्र पक्षांच्या भ्रष्टाचारी व्यवस्थेला कंटाळुन भारतीय मतदारांनी सत्ताधाऱ्यांच्या विरोधात मतदान केले. या निवडणुकीने भारतीय लोकशाहीला नवी दिशा ×¤ü»Öß. ¯ÖÏÃÖÖ¸ü ´ÖÖ¬यमांचा निवडणुकीत कसा वापर करावे याचे तंत्र या निवडणुकीत भारतीयांना शिकायला मिळाले. प्रचार यंत्रणा व निवडणुकीत कोणत्या मुद्यांना कसे लोकांसमोर ठेवावे याचेही तंत्र या निवडणुकीने भारतीयांना

शिकवले, काँग्रेसमधील पंडित नेहरु, इंदिरा गांधी यासह अनेक नेत्यांची भारतीय राजकीय व्यवस्थेवरील पकड ज्यांना बघायला मिळाली नसेल त्यासाठी एक चांगली संधी म्हणजे ही निवडणुक होती. अतिखर्चिक व सोशल ×´Ö>Ö¸µÖÖ“ÖÖ ¯Ö¸¯Ö¸¡ ¾ÖÖ¯Ö¸¡ –ाालेली ही निवडणुक आहे, अपक्षांचा सफाया करणारी ही निवडणुक आहे.

२०१४ च्या १६ व्या निवडणुकीने भारतीय लोकशाहीला म्हणजेच शासन व्यवस्थेला मजबुत व स्पष्ट बहुमतातील शासनाची देणगी दिली. उत्तरप्रदेश, बिहार, राजस्थान, गुजरात, पंजाब, महाराष्ट्र यासह अनेक घटकराज्यांतील मतदारांनी भारतीय जनता पक्षाच्या बाजुने मतदान केले. महाराष्ट्राचा विचार करता एकूण ४८ लोकसभा मतदार संघापैकी भारतीय जनता पक्ष व सहकारी मित्र पक्षांना ४२ जागा मिळवता आल्या. उर्वरित ०६ मतदारसंघात ०२ जागा काँग्रेस पक्षाला (मराठवाड्यातील नांदेड, हिंगोली) व ०४ जागा राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाला (पश्चिम महाराष्ट्रातील) मिळवता आल्या. महाराष्ट्राच्या स्थापनेपासून येथे काँग्रेस व सहकारी ×´Ö¡Ö पक्षाचे वर्चस्व राहिले आहे. तरी एवढा दारुण पराभव या लोकसभेच्या निवडणुकीत काँग्रेस व सहकारी ×´Ö¡Ö पक्षांचा होतो ही बाब चिंतनीय व अभ्यासनिय आहे.

महाराष्ट्रातील ४८ मतदारसंघातून भारतीय जनता पक्षाच्या लोकप्रियतेची घोडदौड मराठवाड्यातील दोन मतदारसंघा»ÖÖ रोखता आली. त्यातील एक मतदारसंघ म्हणजे नांदेड लोकसभा होय. याच मराठवाड्यातील ¤ÃÖ¸Ö »ÖÖÿÖ¸¡ लोकसभा मतदारसंघ आहे. जो प्रारंभापासूनच काँग्रेसचा बालेकिल्ला राहिला. परंतू 2014 “µÖÖ निवडणुकीत ŸÖÖ ³ारतीय जनता पक्षाच्या ताब्यात गेला. ही बाब †³µÖÖÃÖ×नµÖ ¾Ö ´ÖÖ–यासारख्या अभ्यासकास प्रेरणा देणारी ठरली आहे. नरेंद्र मोदींच्या लाटेत हा मतदारसंघ भापजाकडे गेला का ? µÖÖ ´ÖŸÖ¤ÖÖ¸ÃÖÓ‘ÖÖŸÖ ×¾ÖÖ»ÖÖÃÖ¸Ö¾Ö देशमुखांसारखे नेतृत्व हरपल्याचा परिणाम –ÖÖ»ÖÖ ंका ? या मतदारसंघातील काँग्रेस अंतर्गत बंडाळी व दुफळीचा फायदा भारतीय जनता पक्षाने घेतला ? असे अनेक प्रश्न निर्माण होतात. यासर्व प्रश्नांचे उ¢Ö¸¡ ¿ोधुन त्या मतदारसंघात या निवडणुकीच्या काळात घडलेल्या लहान-मोठ्या घटनांचा संशोधनाच्या चौकटीत अभ्यास करावा †¿ÖÖ ‡“”ाÖ ´ÖÖ–या मनात बऱ्याच दिवसांपासून होती. ´ÖÖ–या या इच्छेला या संशोधनातून ÃÖÖ¬ÖÖ मिळत असल्याचे पाहून आनंद वाटला.

नांदेड लोकसभा मतदारसंघ हा लातूर लोकसभा मतदारसंघाप्रमाणे काँग्रेसचाच बालेकिल्ला आहे. काँग्रेसला आपला हा ग>¡ नरेंद्र मोदींच्या वावटळीत सुरक्षित राखता आला. याही प्रश्नावर त्या काळात महाराष्ट्राच्या राजकारणात बरीच चर्चा –ाली. या लोकसभा निवडणुकीत अशोकराव चव्हाणांच्या विजयाने काँग्रेसमधील त्यांचे महत्व पून्हा सिध्द –ााले. महाराष्ट्रातील काँग्रेसच्या नेतृत्वाची संधी पुन्हा त्यांच्याकडे चालून †Ö»ÖÖ. अशोकराव चव्हाणांनी या निवडणुकीत विजय मिळवून पक्षांतर्गत व पक्षाबाहेरील विरोधकांना खरमरßÖŸÖ चपराक दिली का ? असाही प्रश्न निर्माण होतो. नांदेड शेजारच्या लातूर या लोकसभा मतदारसंघात भारतीय जनता पक्षाला विजय मिळतो. तर नांदेड मध्ये काँग्रेसचा विजय होतो. µÖाकडे अभ्यासकाने संशोधकÖ“µÖÖ नजरेतून पाहणे मला आवश्यक वाटते. नांदेड लोकसभा मतदार संघातील काँग्रेसची विशेषतः अशोकराव

चव्हाणांची साथ सोडून त्यांचे मेव्हणे भास्करराव पाटील खतगावकरÖ“Ö पक्ष सोडुन जाणे, प्रतापराव ¯ÖÖ™üß»Ö चिखलीकर यासारखे मातब्बर नेते कॉंग्रेसच्या विरोधात राहून, नरेंद्र मोदींची लाट असून, आदर्श घोटाळ्यासारख्या भ्रष्टाचारात अडकुनही अशोकराव चव्हाण लोकशाहीच्या मंदिरात निवडणुकीच्या माध्यमातून Ã¾Ö““¡ “Ö×¸¡µÖÖचे, प्रतिभावान, सक्षम नेतृत्व म्हणून सिध्द होण्यामागची भुमिका काय ? यासारख्या अनेक प्रश्नांचे उत्तर शोधण्यासाठी नांदेड लोकसभा मतदार संघाचा २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीच्या अनुषंगाने अभ्यास होणे क्रमप्राप्त आहे.

नांदेड ¾Ö »ÖÖŸÖ¸¡ हे मराठवाड्यातील दोन महत्वाचे लोकसभा मतदारसंघ आहेत. ते दोन्ही शेजारी व परस्परास भौगोलिक दृष्ट्या जवळीकतेचे †ÖÆŸÖ. 2009 “µÖÖ मतदार संघ पुनर्रचनेत लातूर हा मतदारसंघÖ अनुसूचित जातीसाठी राखीव करण्यात आला. शिवराज पाटील चाकुरकर, शिवाजीराव पाटील निलंगेकर, स्वर्गीय विलासराव देशमुख या दिग्गजांच्या (कॉंग्रेसप्रणीत) नेतृत्व व कर्तृत्वाने प्रभावित –ÖÖ»Ö»ÖÖ »ÖÖŸÖ¸¡ लोकसभा मतदार संघ †ÖÆ. तर नांदेड शंकरराव चव्हाण (कॉंग्रेस), अशोकराव चव्हाण (कॉंग्रेस), डी.पी.सावंत (कॉंग्रेस), कमलकिशोर कदम (राष्ट्रवादी कॉंग्रेस), यासारख्या नेतृत्वाने प्रभावित –ÖÖ»Ö»ÖÖ ÆÖ ´ÖŸÖ¤üÖ¸ÃÖ‘Ö †ÖÆ. या दोन्ही मतदारसंघाची महाराष्ट्र व देशाच्या राजकारणातील वाटचाल कॉंग्रेसप्रणीतच. परंतु वर्तमानात मात्र एक मतदारसंघ स्थानिक पासुन लोकसभेपर्यंत भारतीय जनता पक्षाकडे जातो. तर एक मतदार संघ कॉंग्रेसचा बालेकिल्ला व कॉंग्रेसचे महाराष्ट्रातील भावी नेतृत्व म्हणून उदयास येतो. याबदलास अभ्यासने फार गरजेचे †ÖÆ. µÖÖ ²Ö¤ü»ÖÖÃÖ कारणीभुत ठरणाऱ्या घटक व घटनांना संशोधनाच्या चौकटीतून हे ही तपासावे लागेल. तसेच नांदेड आणि लातूर या दोन मतदार संघात २०१४ च्या लोकस³ÖÖ निवडणुकी दरम्यानचे राजकीय वातावरण, पक्षीय घडामोडी, स्थानिक प्रश्न, स्थानिक नेतृत्वातील नाराजी, मतदारसंघातील मतदारांचे बदलते राजकीय वर्तन, मतदारांचा निवडणुकाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन यासारख्या घटकांचाही विचार या संदर्भाने करावा लागेल.

तूलनात्मक अभ्यास करताना कोण श्रेष्ठ कोण कनिष्ठ हे ठरवणे किंवा सांगणे संशोधकाचा दृष्टिकोन नाही. या दोन्ही मतदारसंघातß»Ö राजकीय संस्कृती व राजकीय सामाजिकरणातील बदलास कारणीभुत ठरणाऱ्या घटकांचा अभ्यास करावा. या अभ्यासाने या दोन्ही लोकसभा मतदारसंघाच्या राजकीय जडणघडणीतील अनेक पदरांची उकल करता येईल. त्यासाठीच मी राज्यशास्त्र या विद्याशाखेत “2014 लोकसभा निवडणुक : एक अभ्यास (विशेष संदर्भ नांदेड-»ÖÖŸÖ¸¡ लोकसभा मतदार संघ 2014 “µÖÖ निवडणुकीचा तुलनात्मक अभ्यास)” हा विषय निवडला आहे.

समस्या सुत्रण (Research Problem) :-

Why हा शब्द जेंव्हा एखाद्या विशिष्ट प्रश्न, घटक, संस्था, व्यक्ति बाबत निर्माण होतो. तेंव्हा संशोधकाची संशोधन वृत्ती जागृत होते. या जागृत –ालेल्या संशोधनवृत्तीला संशोधनाच्या शास्त्रशुध्द पायऱ्ÖÓ“Ö आधार घेवून पूर्णत्वास नेता येते.

याठिकाणी संशोधन करताना संशोधकाच्या मनात २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीविषयी अनेक प्रश्न निर्माण होतात. परंतू २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीचा विचार करता या ठिकाणी नांदेड व लातूर लोकसभा मतदार संघास २०१४ लोकसभा निवडणुकीच्या पार्श्वभुमीवर समजून घेण्याचा प्रयत्न करण्यात †Ö»ÖÖ.

२०१४ लोकसभा निवडणुकीची व्याप्ती, स्वरुप व तिचा भारतीय लोकशाहीवर काय परिणाम –ÖÖ»ÖÖ ? या प्रश्नाचे उत्तर शोधणे राज्यशास्त्राचा विद्यार्थी म्हणून ´ÖÖ–नेो कर्तव्य आहे. २०१४ लोकसभा निवडणुकीत नांदेड ¾Ö लातूर लोकसभा मतदार संघातील घटनाक्रम, निवडणुकी दरम्यानचा प्रचार, प्रचारातील मुद्दे, राजकीय पक्षाची भुमिका, ´Ö¤üÖ¸üÖंचा या निवडणुकीतील सहभाग, लोकांनी दिलेला कौल, या निवडणुकीने अशोकराव चव्हाणांच्या नेतृत्वाला दिलेली ¯ÖÃÖ¤üß, या निमित्ताने देशाच्या व लातूर जिल्ह्याच्या राजकारणात खासदार डॉ.सुनिल गायकवाड यांचा –ालेला उदय, लातूर जिल्ह्याच्या राजकारणात भारतीय जनता पक्षाचा उदय, लातूर जिल्ह्यात कॉंग्रेसला निर्मा ण –ालेला सक्षम पर्याय ईत्यादीबाबत मा–µÖÖ ´Ùनात प्रश्नांचा भडीमार –ÖÖ»ÖÖ. µÖÖ ÃÖ¾Ö मुद्यांना संशोधनाच्या चौकटीत राहून अभ्यासावे असा विचार मनाला स्पर्शुन गेल्यामुळे संशोधनासाठी 2014 लोकसभा निवडणुक : एक अभ्यास (×¾Ö¿ÖêÂÖ ÃÖ¤ü³Ö नांदेड-»ÖÖŸÖæ¸ü »ोकसभा मतदारसंघाचा तुलनात्मक अभ्यास) हा विषय निवडला आहे.

संशोधनाचा उद्देश (Objectives of Research):-

2014 लोकसभा निवडणूक : एक †³µÖÖÃÖ ×¾Ö¿ÖêÂÖ ÃÖ¤ü³Ö नांदेड-»ÖÖŸÖæ¸ü लोकसभा ´ÖŸÖ¤üÖ¸ü ÃÖÓ‘Ö 2014 “µÖÖ निवडणुकीचा तुलनात्मक अभ्यास या शोध प्रबंधासाठी संशोधनाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे ठरवण्यात †Ö»Öß.

1) 2014 लोकसभा निवडणुकीचे Ã¾Ö¹ý¯Ö, वेगळेपणा व परिणामांचा अभ्यास करणे.
2) २०१४ लोकसभा निवडणुकीतील नांदेड लोकसभा मतदार संघाचा सामाजिक-राजकीय अंगाने अभ्यास करणे.
3) नांदेड-लातूर जिल्ह्याची ओळख करुन घेणे.
4) २०१४ लोकसभा निवडणुकीतील »ÖÖŸÖæ¸ü लोकसभा मतदार संघाचा आढावा घेणे.
5) २०१४ लोकसभा निवडणुकीतील नांदेड-»ÖÖŸÖæ¸ü लोकसभा मतदार संघाचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

6) २०१४ लोकसभा निवडणुकीतील नांदेड-»ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा मतदार संघÖÖ“µÖÖ वेगळेपणावर प्रकाश टाकणे व निकाल समजून घेणे.

7) या निवडणुकीत नांदेड-लातूर लोकसभा मतदारसंघात प्रचार यंत्रणा, पक्षीय भुमिका, ¯Ö³ÖÖ¾ÖÖß ´ÖªÖ“Ö विश्लेषण करणे.

8) नांदेड-लातूर लोकसभा मतदार संघाची सामाजिक-राजकीय पार्श्वभुमी अभ्यासणे.

9) नांदेड-लातूर लोकसभा मतदार संघातील मतदारांना प्रभावित करणाऱ्या घटकांचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहितके (Hypothesis of Research) :-

1) 2014 लोकसभा निवडणुक भारतीय लोकशाहीला नवी दिशा देणारी ठरली.

2) २०१४ लोकसभा निवडणुकीत नांदेड लोकसभा ´ÖŸÖ¤üÖ¸ü ÃÖÓ‘Ö भारतीय जनता पक्षाच्या लाटेत स्वतःकडे ठेवण्यात काँग्रेस पक्षाला यश आले.

3) २०१४ लोकसभा निवडणुकीत »ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा मतदारसंघात भारतीय जनता पक्षाला ‘Ö¾Ö‘Ö¾ÖßŸÖ µÖ¿Ö x´ÖôûÖ»Öê.

4) २०१४ लोकसभा निवडणुकीत नांदेड लोकसभा मतदार संघातील काँग्रेसच्या विजयाने अशोकराव चव्हाणांच्या नेतृत्वाला लोकमान्यता x´ÖôûÖ»Öß.

5) २०१४ लोकसभा निवडणुकीत लातूर लोकसभा मतदार संघात काँग्रेसमधील अंतर्गत दुफळी व प्रभावी नेतृत्वाचा अभाव जाणवतो.

6) 2014 लोकसभा निवडणुकीत नांदेड ¾Ö »ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा ´ÖŸÖ¤üÖ¸ü ÃÖÓ‘ÖÖŸÖ निवडणुकी दरम्यान जनतेचा राजकीय सहभाग उल्लेखनिय होता.

7) २०१४ लोकसभा निवडणुकीत नांदेड व लातूर लोकसभा ´ÖŸÖ¤üÖ¸ü ÃÖÓ‘ÖÖŸÖß»Ö निवडणुकß»ÖÖ ¯Ö³ÖÖ×¾ÖŸÖ करणाऱ्या घटकांŸÖ वेगळेपणा जाणवतो.

संशोधनाचे महत्व (Importance of Research) :-

प्रस्तुत संशोधनासाठी निवडलेल्या विषयाचे महत्व वेगवेगळ्या अंगाने सांगता येते. राज्यशास्त्रातील अभ्यासशाखेत तुलनात्मक राज्यशास्त्र ही एक अभ्यासशाखा आहे. या अभ्यासाच्या निमित्ताने तुलनात्मक अभ्यास करण्याची संधी संशोधकाला मिळेल. जेणेकरुन त्याच्यातील तुलनात्मक अभ्यासकाचा दृष्टीकोन विकसित होईल. ज्यामुळे नांदेड ¾Ö »ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा मतदार संघात 2014 च्या लोकसभा निवडणुकी संदर्भात तुलनात्मक सविस्तर विवेचन, आकडेवारी, विश्लेषण या संशोधना“µÖÖ निमित्ताने उपलब्ध होईल.

2014 »ÖÖ –ाालेल्या लोकसभा निवडणुकीत महाराष्ट्रात काँग्रेस पक्षाÃÖ भुईसपाट होण्यापासून नांदेड लोकसभा मतदार संघाने क¿ÃÖ वाचवले ? हे समजुन घेण्यासाठी या प्रबंधाची मदत आपणास होईल. नांदेड व लातूर यांपैकी नांदेड हे खुल्या प्रवर्गातील तर लातूर हे अनुÃÖ×“ÖŸÖ •ÖÖŸÖßसाठी राखीव प्रवर्गातील मतदार संघ आहेत. अशा परस्परविरोधी संवर्गातील मतदार संघांना आपणास समजुन घेण्यासाठी हा प्रबंध एक आदर्श नमुना म्हणून वापरता येईल.

नांदेड व लातूर या दोन्ही मतदार संघात मतदारांनी सत्ताधाऱ्यांच्या बाजूने तर सत्ताधाऱ्यांच्या विरोधात मतदान केले. मतदारांनी अशी परस्परविरोधी भुमिका अत्यंत शेजारी असणाऱ्या मतदारसंघात का घेतली ? ŸµÖांच्या वर्तनाला प्रभावित करणारे असे कोणते घटक आहेत ? ज्यामुळे निकालातील वेगळेपणा समोर यÖŸÖÖ. इत्यादी अनेक प्रश्नांचे उत्तर मिळवण्या इतपत उपयुक्तता या संशोधनाची आहे.

नांदेड-»ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा मतदार संघातील २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीतील मतदार संख्या, ´ÖŸÖ¤üÖ¸ü ÃÖÓ‘ÖÖ“Öß ¯ÖÖÀ¾Ö³Öæ´Öß, लोकसंख्या, मतदारांचा सहभाग, प्रचारातील मुद्दे, ´ÖŸÖ¤üÖ¸üÃÖÓ‘ÖÖ“ÖÖ ¾ÖÖ¸üÃÖÖ ‡. ²ÖÖ²ÖŸÖÓ“Öß बारकावे समजुन घेण्यासाठी हे संशोधन महत्वाचे आहे.

२०१४ लोकसभा निवडणुकीत नांदेड ¾Ö »ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा मतदार संघातील विविध राजकीय पक्ष, ˆ´Öê¤ü¾ÖÖ¸ü, सामाजिक संघटना यांची भुमिका व कामगिरीचÖ विश्लेषणात्मक अभ्यास जाणुन घेण्यासाठी हे संशोधन महत्वाचे आहे.

पूर्व संशोधनाचा आढावा (Review of Literature) :-

संशोधन ही एक प्रक्रिया आहे. कोणतेही संशोधन हे अंतिम नसते. प्रत्येक संशोधनात सुक्ष्म फरक †ÃÖŸÖÖ. प्रस्तुत विषयाशी संबंधित पूर्व संशोधनाचा आढावा घेताना २०१४ लोकसभा निवडणुकीच्या अनुषंगाने लिखाण –ााले. परंतू या निवडणुकीत मराठवाड्यातील नांदेड-लातूर मतदारसंघाच्या अनुषंगाने काही साहित्य ˆ¯Ö»Ö²¬Ö –ााले नाही. प्रस्तुत विषयाशी संबंधीत पूर्व संशोधनाचा आढावा घेवून म्हणजे त्यास समजून घेवून या विषयाचे संशोधन कार्य पूर्ण करण्यात येईल.

विषय निवडीची कारणे (Resons for Selection of Research Topic) :-

जागतिकीकरणाच्या युगात राज्यशास्त्र या विषयात संशोधनासाठी अनेक विषय आहेत. तरीही संशोधन हे आपल्या आवडीच्या व जिव्हाळ्याच्या विषयावर करायचे असते. तरच ते प्रामाणिकपणे, सद्सद्विवेक बुध्दीने व पारदर्शकतेच्या सचोटीने होते. अन्यथा पूर्वग्रहदुषित भावना व आवड नसलेल्या विषयावर –ÖÖ»Öê»Öê संशोधन हे संशोधनाच्या निकषावर टिकत नसते.

Ãö¿ÖÖधकाला स्थानिक राजकारणाशी संबंधित विषयावर संशोधन करण्यात अधिक आवड आहे. तसेच संशोधक स्वतः नांदेड ×•Ö»ÊÖŸÖß»Ö ¸ÆÖ¾ÖÖ¿Öß †ÖÆê. 2014 ÃÖÖ»Öß –ÖÖ»Ö»µÖÖ लोकसभा निवडणुकीत सर्वत्र ×¾Ö¿ÖÂÖŸÖ: ´ÖÆÖ¸ÖÂ™ात भारतीय जनता पक्षाच्या विजयी रथाची घोडदौड रोखण्यात नांदेड व हिंगोली मतदार संघात काँग्रेसला यश आले. ते कशामुळे ? या प्रश्नाचे उत्तर शोधण्यासाठी नांदेड मतदार संघाचा अभ्यास करण्ÖÖ“Ö Š¸¾Ö»Ö.

लातूर लोकसभा मतदारसंघ हा काँग्रेसचा प्रारंभापासून बालेकिल्ला राहिला. परंतू २०१४ “µÖÖ लोकसभा निवडणुकीत लातूर लोकसभा मतदार संघात भारतीय जनता पक्षाला यश मिळाले. या यशाची कारणमिमांसा समजुन घेण्याच्या हेतूने लातूर लोकसभा मतदार संघ निवडला.

नांदेड ¾Ö »ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा मतदार संघ हे खुल्या व आरक्षित प्रवर्गातील आहेत. या दोन्ही मतदार ÃÖ‘ÖÖŸÖÖ»Ö †ÖŸÖ¸üÃÖ²Ö–Ö ¾Ö ¯Ö¸üÃपर विरोधीपणा जाणुन घेण्यासाठी हा विषय निवडला.

महाराष्ट्राच्या नव्हे तर देशाच्या राजकारणाला दिशा देण्याची ताक¤ü असणारे नांदेड ¾Ö »ÖÖŸÖ¸ü लोकसभा मतदार संघ आहेत. २०१४ लोकसभा निवडणुकीत सर्व राजकीय अभ्यासकांची या मतदार संघावर विशेष नजर होती. या अभ्यासाच्या निमित्ताने बदलत्या राजकीय परिप्रेक्षात या मतदार संघातील सामाजिक-राजकीय परिस्थितीचा अभ्यास करता यावा, म्हणून संशोधनासाठी हे दोन मतदार संघ निवडले. नांदेड व लातूर मतदारसंघाचा तुलनात्मक अभ्यास आतापर्यंत आपल्या विद्यापीठात –ÖÖ»µÖÖ“Ö ´ÖÖ–या निदर्शनास आले नाही. त्यामुळे एक नवीन विषयावर कüÖ´Ö ¾ÖÆÖ¾Ö ŸµÖÖ´ÖÖê ü ÃÖंशोधनासाठी हा विषय निवडला.

संशोधन पध्दती (Research Methods) :-

¯ÖÏÃŸÖ㟠×¾ÖÂÖµÖÖ¾Ö¸ü संशोधन करण्यासाठी ऐतिहासिक, वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक व ग्रंथालयीन सर्वेक्षणात्मक संशोधन पध्दतीचा आधार घेण्यात येईल.

तथ्य संकलन (Data collection) :-

तथ्याशिवाय कोणतेही संशोधन पूर्ण होवू शकत नाही. त्यामुळे संशोधकाला संबंधित विषयाशी निगडीत तथ्यांचे संकलन करावे लागते, असे तथ्य संकलन दोन पध्दतीने करण्यात येईल. त्या दोन पध्दती पुढीलप्रमाणे.

प्राथमिक स्त्रोत (Primary Data) :-

प्राथमिक स्त्रोत हा संशोधनाचा मुख्य आधार असतो. यामुळे प्रस्तुत विषयाशी संबंधित प्राथमिक स्त्रोताचा आधार घेण्यात आला. ज्यात या निवडणुकीत विजयी उमेदवाराची मुलाखत, निवडणुक यंत्रणा

हाताळणारे दोन्ही राजकीय पक्षाचे मतदारसंघातील प्रमुख नेते, कार्यकर्त्याची मुलाखत प्रश्नावलß“öö †ö¬öü¸¡ घेवून घेण्यात येईल, या निवडणुकीशी संबंधित राज्य निवडणुक आयोगाने जाहीर केलेली आकडेवारß, ईत्यादीचा प्राथमिक स्त्रोत म्हणून वापर करण्यात येईल.

×««ÖÖßµÖ Ã¡ÖÖêŸÖ (Secondary Data) :-

2014 »ोकसभा निवडणुकीबाबत विविध राजकीय विश्लेषक, अभ्यासक, संशोधक व प्राध्यापकांनी लिहिलेली संदर्भ ग्रंथ, लातूर व नांदेड लोकसभा मतदार संघातील मतदारांची भुमिका, µÖö ´ÖŸÖ¤üÖ¸¡ ÃÖ‘ÖÖŸÖß»Ö राजकीय अभ्यासकांशी चर्चा, विचार विनिमय करुन, तसेच नियतकालिके, संशोधन पत्रिका, वर्तमान पत्रातून ¯ÖÎÃÖ¬Ö¤ü –ालेले लेख ईत्यादींचा आधार घेवून तथ्य संकलन पूर्ण करण्यात येईल.

संशोधन आराखडा (Research Design) :-

प्रस्तुत संशोधन विषयाची प्रकरण निहाय मांडणी खालील प्रमाणे करण्यात येईल.

1) प्रकरण पहिले :- प्रस्तावना

या प्रकरणात विषय प्रवेश, संशोधनाची उद्दिष्टे, गृहितके, मर्यादा, संशोधन पध्दती, तथ्य संकलन, विषयाचे महत्व, विषय निवडीची कारणे व समस्या सुत्रण व संशोधनाचा प्रकरण निहाय आढावा मांडण्µÖÖŸÖ येणार आहे.

2) ¯Öकरण ¤ÃÖÖ¸¡ :- नांदेड व लातूर जिल्ह्याची ओळख.

या प्रकरणात नांदेड-»ÖÖŸÖÖ¸¡ ×•Ö»ÊÖ“ÖÖ ‡×ŸÖÆÖÃÖ, भौगोलिक ¯Ö×¸ÛÃ£ÖŸÖß, लोकसंख्या, सामाजिक ¾Ö राजकीय नांदेड आणि लातूर लोकसभा मतदार संघाचा आलेख इत्यादीचा अभ्यास करण्यात येईल.

3) ¯Öकरण ×ŸÖÃÖ¸¡ :- ³ÖÖ¸üŸÖßµÖ राज्यघटना : ÃÖÃÖ¤üßµÖ ¾µÖ¾ÖÃ£Öतील निवडणुक पध्दती

या प्रकरणात राज्यघटनेतील तरतुदी, निवडणुकीचे स्वरुप, संसदीय व्यवस्था म्हणजे काय, संसदीय ¾µÖ¾ÖÃ£Ö“Öß Ã¾Öºý¯Ö, संसदीय व्यवस्थेतील लोकसभेचे महत्व, लोकसभेचे स्वरुप व कार्यपध्दती, निवडणुकीची ¯Ö¬¤üŸÖ ‡.विश्लेषण करण्यात येईल.

4) ¯Öकरण “ÖÖ£Öê :- 2014 “µÖÖ लोकसभा निवडणुकß“Öê विश्लेषण

या प्रकरणात लोकसभा ´ÖŸÖ¤üÖ¸¡ ÃÖ‘ÖÖ“Öß विशेषता (नांदेड-»ÖÖŸÖÖ¸¡) सामाजिक, राजकीय परिस्थिती, 2009 “µÖÖ लोकसभा निवडणुकीची पार्श्वभूमी, मतदारांची संख्या, मतदारसंघातील लोकसंख्या व मतदारांचे जातिनिहाय विश्लेषण, राजकीय पक्षांच्या प्रचाराचे मुद्दे, या निवडणुकीत सहभागी राजकीय पक्ष व सामाजिक

संघटना, ×¾Ö•ÖµÖß ¾Ö पराभुत उमेदवाराची कारणे, या मतदार संघाची वैशिष्ट्ये, निवडणुकीतील सहभागी ˆ´Ö¤¾ÖÖ¸Öचा माहिती, या निवडणुकीला प्रभावित करणारे घटक व ´ÖÏ¤Ö¸ÃÖ‘ÖÖÏÖß»Ö ´ÖÆÏ¾ÖÖ“Öß स्थानिक ¾Ö राष्ट्रीय मुद्दे, या निवडणुकीमुळे मतदार संघाच्या भविष्यातील राजकारणावर काय परिणाम –Ö»Ö µÖÖ ÃÖ³¾ÖÖ“Ö अभ्यास या प्रकरणात करण्याŸÖ µÖ‡»Ö.

5) ¯Öकरण ¯ÖÖ“Ö¾Ö :- नांदेड ¾Ö लातूर लोकसभेच्या निवडणुकीचा तुलनात्मक अभ्यास

या प्रकरणात 2014 “µÖÖ »ÖÖŸÖ¸ü-नांदेड निवडणुकीतील राजकीय, सामाजिक, साम्यता व वेगळेपणा दर्शविणाऱ्या मुद्यांचे सविस्तर व सुक्ष्म विश्लेषण करण्यात येईल.

6) ¯Öकरण ÃÖÆÖ¾Ö :- सारांश किंवा निष्कर्ष

¯Ö×¸ü×¿ÖÂ™ü

संदर्भ ग्रंथ सूची

संशोधन कालावधी दरम्यान उपलब्ध साधन सामुग्रीच्या साह्याने वरील प्रकरणात काहीसा बद»Ö ÆÖ¾Ö शकतो.

संदर्भ ग्रंथ ÃÖ“Ößß :

1) लोकसभा निवडणुक विशेषांक-२०१४ संपादक-डॉ.नागोराव कुंभार-विचारशलाका-ऑगस्ट-2014 Ý© जानेवारी २०१५.
2) लोकशाहीचे बदलते स्वरुप आणि निवडणुकांचे राजकारण-(विशेष संदर्भ : १६ वी लोकसभा निवडणुक-2014)-डॉ.अलका देशमुख.
3) भारताच्या संसदीय लोकशाहीची अग्निपरिक्षा-लेखक-माधव गोडबोले, अनुवादः सुजाता गोडबोले-राजहंस प्रकाशन-पुणे.
4) ³Öö¸üÖßµÖ राजकारण आणि नेतृत्वाची वाटचाल-राजकीय धुरीणत्व-¾Ö“ÖÃ¾Ö-प्रकाश पवार->Öµ´Ö>¡ पब्लिकेशन्स, पुणे.
5) सामाजिक संशोधन पध्दतीशास्त्र व तंत्रे-डॉ.प्रदिप आगलावे-साईनाथ प्रकाशन-नागपूर.
6) विकासपुरुष : ने¸¦¡ ´ÖÖ¤ßß-डॉ.शरद कुंटे-स्नेहल प्रकाशन-पुणे.
7) विचारशलाका-महाराष्ट्र राजकारण विशेषांक-संपादक डॉ.नागोराव कुंभार.
8) »ÖÖÝÖ¸¡ ×•Ö»ÆÖ-विवेक घोटाळे.
9) Democracy in India-Chate Prakash Bhambheri-National Book Trust, India-New Delhi.

संशोधक विद्यार्थी

ÁÖß सोनकांबळे मारोती भारत

एम.ए.नेट (राज्यशास्त्र)

संशोधन मार्गदर्शक

प्रा.डॉ.लक्षटे आर.बी.

संशोधन मार्गदर्शक व विभाग प्रमुख

पदवी व पदव्युत्तर राज्यशास्त्र विभाग,

देगलूर महाविद्यालय देगलूर